

HET TESTAMENT VAN JERONIMUS LAUWEREIN (21 JULI 1509)

Ambities en verwezenlijkingen van een parvenu

Nico DUMALIN

1. Inleiding¹

In juli 1509 werd de Bourgondisch-Habsburgse topambtenaar Jeronimus Lauwerein geveld door een dodelijke ziekte. Hoewel van eerder bescheiden afkomst, kon hij zich bij overlijden tot de politieke en sociale elite rekenen. Zijn curriculum is dan ook te vergelijken met dat van andere *homines novi* in de ambtenarij die de grote carrièremogelijkheden van de Bourgondisch-Habsburgse staat ten volle hebben benut. De machtsaccumulatie en decadentie die met zijn promoties gepaard ging, werd door sommigen met weezin aanschouwd. Zo beschreef een anonieme kroniekschrijver (begin 16de eeuw) Lauwerein als een inhalige en spilzuchtige parvenu die door nepotisme en listige praatjes de politieke sfeer rond Filips de Schone domineerde.² Vijfhonderd jaar na dato is zijn leven dan ook een welgekomen casus in het onderzoek naar carrièremogelijkheden aan het Bourgondische en Habsburgse hof.

Een constructief element in de sociale promotie was het voortdurend streven naar erkenning door *peers*. Nog meer dan de gevestigde edelen, dienden de ambtenaren zich herhaaldelijk te onderscheiden om hun (geaspireerde) adellijke status te verantwoorden. Deze distinctiedrang uitte zich onder meer in de imitatie van de adellijke levensstijl en symbolentaal, het zogenaamde *vivre noblement*, wat de assimilatie binnen de hogere sociale kringen zeker vergemakkelijkte. Het paardrijden, de jacht, het verwerven van heerlijkheden en het gebruik van heraldische tekens zijn hierbij vaak geciteerde elementen. Uit recent onderzoek van Frederik Buylaert, Wim De Clercq en Jan Dumolyn blijkt dat het *vivre noblement* concept in hoofdzaak een semiotisch gegeven was. Niet de elementen op

---

¹ Stadsarchief te Brugge en Rijksarchief te Gent worden hier afgekort als respectievelijke SAB en RAG.

² L. Gachard (ed.), *Collection des voyages des souverains des Pays-Bas*, volume 1, Brussel, 1876, p. 469. Deze passage wordt verder in dit artikel uitvoeriger behandeld.

zich, maar de betekenis die eraan verleend werd was van belang.³ Een heerlijkheid op zich was tegen geldprijzen verhandelbaar, maar als ze gedurende ruime tijd in handen was van een adellijke familie werd de heerlijkheid op zich een van de dragers van de adellijke identiteit. De vermelding van heerlijkheden in de titulatuur, op grafschriften en zelfs als additie in de naamgeving (bv. Verannenman van Watervliet) onderschrijven zeker deze stelling. Ook de link met de grafelijke ambtenarij, die de grondslag vormde van hun status, blijkt een belangrijk element in de identiteitsvorming van de nieuwe adel.⁴

Deze distinctiedrang is nog het meest zichtbaar in de uitvaartcultuur van de Bourgondische ambtenaren. De uitvaart vormde immers het moment waarop men status, prestige en piëteit voor de allerlaatste maal kon tentoonstellen om zich zo te onderscheiden voor de eeuwigheid. Uit een onderzoek van Jan Dumolyn en Katrien Moermans blijkt dat de sociale klimmers in de Raad van Vlaanderen en de Rekenkamer van Rijsel voor hun eigen uitvaart de adellijke gebruiken en symbolentaal kopieerden. Door de oprichting van een praalgraf getooid met wapentekens, met duidelijke vermelding van heerlijke en ambtelijke titels, etc. werd een herinneringsplaats (*lieu de mémoire*) gecreëerd, waarbij de overledene voorzag in de consolidering van de familiale sociale mobiliteit.⁵ Ook Buylaert kwam in een recent artikel tot een gelijkaardige conclusie. Hij benadrukte hierin eveneens het belang van de nagedachtenis aan een adellijke voorvader in de creatie en het behoud van een adellijke identiteit.⁶ In 2003 deconstrueerde Marc Boone de laatste wilsbeschikking van Pieter Lanchals (†Brugge, 1488) en analyseerde daarbij de sociale strategieën die – al dan niet bewust – door de testateur gehanteerd werden om zijn naam en faam te laten doorleven. Ook hier bleken de begrafenissen, de zielenmissen, stichtingen etc. de laatmiddeleeuwse adellijke gebruiken te evenaren.⁷ Deze conclusie is interessant voor onze casus, omdat het leven en de carrière van deze Bruggeling opvallende gelijkenissen vertonen met dat van Jeronimus Lauwerein. Beide waren immers tijdgenoten uit Brugge, van bescheiden afkomst, Habsburgs-gezind en snelle klimmers in de financiële sector.

³ F. Buylaert, W. De Clercq en J. Dumolyn, 'Sumptuary legislation, material culture and the semiotics of 'vivre noblement' in the county of Flanders (14th-16th centuries), *Social history*, 36, 2011, p. 415.

⁴ J. Dumolyn en K. Moermans, 'Distinctie en memorie. Symbolische investeringen in de eeuwigheid door laatmiddeleeuwse hoge ambtenaren in het graafschap Vlaanderen. Een algemeen antropologisch vraagstuk', *Tijdschrift voor geschiedenis*, 116, 2003, p. 343.

⁵ Dumolyn en Moermans, *Distinctie en memorie*, p. 347.

⁶ F. Buylaert, 'Memory, social mobility and historiography. Shaping noble identity in the Bruges chronicle of Nicholas Despars (†1597)', *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, 89, 2011, p. 48-54.

⁷ M. Boone, 'Un grand commis de l'Etat burgundo-habsbourgeois face à la mort: le testament et la sépulture de Pierre Lanchals (Bruges, 1488)', in: *Miscellanea in memoriam Pierre Cockshaw (1938-2008). Aspects de la vie culturelle dans les Pays-Bas bourguignons*, Brussel, 2009, p. 88.

De laatste jaren zijn een aantal belangrijke bijdragen geleverd tot de reconstructie van de levensloop van Jeronimus Lauwerein. Het artikel van Jelle Haemers en Tim Soens in de Nationale Biografie biedt een gestructureerd en gedocumenteerd overzicht van zijn volledige ambtelijke leven. In een andere bijdrage belichtte Soens de rol die Lauwerein gespeeld heeft in de vorming van het Vlaamse kustlandschap.⁸ Het artikel van Ludo Vandamme tenslotte stelt dan weer een aantal interessante bronnen voor die zeker verder onderzoek verdienen.⁹ Dit artikel wil een bescheiden bijdrage leveren aan het onderzoek naar deze bijzondere historische figuur. Aan de hand van het testament van Jeronimus Lauwerein – waarvan de transcriptie bij dit artikel is gevoegd – en een analyse van zijn (pover gerestaureerde) praalgraf wordt op zoek gegaan naar nieuwe historische elementen uit zijn leven. Daarnaast wordt ook stilgestaan bij de investeringen die Lauwerein heeft verricht voor zijn eigen nagedachtenis. Welke sociale strategieën paste hij daarvoor toe? Schemeren in zijn testament dezelfde ambities door die zijn carrière hebben vorm gegeven?

2. Het laatmiddeleeuwse testament als statement

Het testament wordt beschouwd als de allerlaatste rechtshandeling van een individu, ten einde in de continuïteit van zijn handelingen te kunnen voorzien.¹⁰ Tijdens de volle middeleeuwen is de invloed van de kerk onmiskenbaar aanwezig in de regeling van het levenseinde en dus ook in de opstelling van het testament. Meer en meer werd de laatste wilsbeschikking beschouwd als een akte die de overgang regelde tussen het wereldlijke leven en het hiernamaals.¹¹ Hiertoe werden schulden afgelost, geschillen opgelost en orde op zaken gesteld. Religieuze schenkingen werden verricht en de regeling van de allerlaatste *rite de passage* van de mens, de begrafenis, werd tot in de details vast gelegd. De piëteit die zo uit de testamenten straalt, werd mede bepaald door de sociale klasse waarbinnen men zich bevond.¹² Stelde de Bijbel immers niet dat de rijken meer moeite moesten doen om Gods rijk te beërven (Matteus 19:24)? Het sterven en begraven worden

⁸ J. Haemers en T. Soens, 'Lauwerein Jeronimus', in: *Nationaal biografisch woordenboek*, XVIII, kol. 584-592; T. Soens, *Spade in de dijk? Waterbeheer en rurale samenleving in de Vlaamse kustvlakte (1280-1580)*, Gent, 2009, p. 359 p.

⁹ L. Vandamme, 'Loyauteit of machtswellust? Een aanklacht tegen Hiëronymus Lauweryn (+1509)', *Biekorf*, 106, 2006, pp. 26-41.

¹⁰ Boone, *Un grand commis de l'Etat*, p. 63.

¹¹ J. Chiffolleau, *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen Age*, Parijs, 1980, pp. 77-79.

¹² Zie bijvoorbeeld Stijn Bossuyt, 'Media vita in morte sumus. Graven als representatie van sociale structuren', in: *In de voetsporen van Jacob van Maerlant. Liber amicorum Raf De Keyser*, Leuven, 2002, p. 301.

Afbeelding 1: Graf van Jeronimus Lauwerein in de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk te Waterloet.

Copyright Roel Renmans.

was dus een sociaal fenomeen, dat werd beleefd binnen de klasse waarin men zich bevond.¹³ Op die manier kan het testament ook geïnterpreteerd als een strategisch middel tot sociale representatie, waarin klasse en prestige voor de allerlaatste maal tot uiting werden gebracht. De uitvaart en de begrafenis bevestigden immers de positie op aarde en verzekerden de plaats in het hiernamaals. Het louter spirituele karakter van het testament dat door existentiële angst wordt bewerkstelligd, ging zo vaak gepaard met altruïstische en pragmatische bijbedoelingen.¹⁴ De laatste wilsbeschikking dient dus steeds gedeconstrueerd te worden als een tijdsdocument, waarin een individu zijn plaats zoekt in de eeuwigheid, zowel in het hiernamaals als in het wereldlijke.

Het testament bood ook de mogelijkheid om in zekere mate de bestemming van het eigen vermogen te regelen. In de Vlaamse steden gold in hoofdzaak de regel dat men bij testament over 1/3 van zijn/haar totale vermogen kon beschikken.¹⁵ Hieronder werden alle eigendommen gerekend, ongeacht hun aard. Zowel roerende en onroerende goederen als lenen en renten kwamen dus in aanmerking. De overige twee derden werden al naar gelang hun aard verdeeld volgens het leenrecht en het gewoonterecht.¹⁶ Deze beperkingen wilden het onmogelijk maken dat ouders hun kinderen zouden onterven. Uit een testament zal men dus zelden een volledig familiaal netwerk kunnen distilleren, omdat de wettelijke erfgenamen al via het erfrecht van hun erfdeel verzekerd waren. Door zijn beperkt karakter zal men er bovendien slechts zelden een exhaustieve opsomming van het wereldlijk goed van een individu aantreffen.¹⁷ Zo stelde Martha Howell aan de hand van een inhoudelijke analyse van de laatmiddeleeuwse testamenten te Dowai, dat de laatste wilsbeschikking beter geschikt was voor kleine schenkingen die een uiting gaven aan vriendschappelijke relaties.¹⁸

Formeel beschouwd bestond de laatste wilsbeschikking uit een preambule met officiële spreuken waarin de totstandkoming uiteen gezet wordt. Aangezien het een rechtsdocument betrof, werd vaak verwezen naar de gezonde mentale toe-

¹³ J. Dumolyn en K. Moermans, 'Distinctie en memorie', p. 332. Zie tevens T. Van Bueren, 'Vrome schenkingen: niet alleen om in de hemel te komen', in: S. Balace en A. De Poorter (reds.), *Tussen hemel en hel. Sterven in de Middeleeuwen*, Antwerpen, 2010, p. 227-230.

¹⁴ Dumolyn en Moermans, 'Distinctie en memorie', p. 337.

¹⁵ P. Godding, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, pp. 318-321.

¹⁶ R. Opsommer, *Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt. Het leenrecht in Vlaanderen in de 14de en 15de eeuw*, Brussel, 1995, deel 1, pp. 388-351.

¹⁷ Boone, 'Un grand commis de l'Etat', hoofdstuk 2. Uitzonderingen bestaan. Het testament van Pieter Bladelin laat toe om een zeer gedetailleerd familiaal netwerk neer te pennen. Ch. Verschelde, 'Testament original de Pierre Bladelin, fondateur de Middelbourg en Flandre, 17 mars 1472', *Annales de la société d'émulation pour l'étude de l'histoire et des antiquités de la Flandre*, 30, 1879, pp. 12-29.

¹⁸ M. Howell, 'Fixing movables: gifts by testament in late medieval Douai', *Past & Present*, 150, 1996, pp. 44-45.

stand van de testateur.¹⁹ Daarna volgde het persoonlijke gedeelte, waarin de testateur met naam en toenaam zijn laatste wil kenbaar maakte. Executeurs werden aangeduid om in de uitvoering hiervan te voorzien. Waar nodig werden ook voogden aangesteld om voor de achtergelaten wezen of zwakzinnige kinderen te zorgen. Het geheel werd afgesloten met de bekrachtingsformule of *corroboratio*, i.e. de opsomming der getuigen en de plaatsing van het handteken waaruit de authenticiteit van het stuk blijkt.²⁰

3. Van homo novus tot edelman

Toen Jeronimus Lauwerein in 1509 zijn testament liet optekenen, kon hij als vijftiger terugkijken op een rijk gevulde carrière en een interessant sociaal netwerk. Hoewel van eerder bescheiden afkomst, was hij in amper dertig jaar doorgestoten tot de toplaag van de Bourgondisch-Habsburgse ambtenarij.²¹ Zijn geboortedatum is onzeker, maar er wordt geschat dat hij rond 1450 te Brugge is geboren als buitenechtelijke zoon van Bavo en zijn maîtresse Barbara Roels.²² Hij huwde een eerste maal met Jacoba Peyaert, dochter van Matthys, overdeken van de neringen van Gent. Na haar dood hertrouwde hij met Maria Strabant.²³

In 1477 werd hij – in navolging van zijn vader – klerk van de algemeen-ontvanger van Vlaanderen.²⁴ Deze functie vervulde hij onder meer voor Jan van der Scaghe en Roeland le Fevere. Deze laatste zou een belangrijke pion blijken in de carrière van de jonge Lauwerein.²⁵ Op zijn aandringen werd Lauwerein in 1486 benoemd tot ontvanger van de kasselrij van het Brugge Vrije. Tijdens deze functie streefde hij naar een vermeerdering van staatsinkomsten, wat hem niet geliefd

¹⁹ RAG, Archief van de Raad van Vlaanderen, nr. 33 383: “*mente et intellectu sanus, licet corpore aliquantulum debilis*”. Het testament van Pieter Bladelin is iets explicieter: “[...] in goeder ende gheeler memorie, zinnen ende verstantnisse wesende, bij mijnen vrien eijghenen wille, zonder bedwanc, inducie of mesleedinghe van ijemant [...]”, geciteerd uit: Verschelde, ‘Testament original de Pierre Bladelin’, p. 13.

²⁰ Zie vooral hoofdstuk 5 in dit artikel.

²¹ De hoger genoemde anonieme kroniekschrijver noteerde dat Lauwerein, door zijn status als onwettige zoon, in de grootste armoede is opgegroeid: “*de très grande povreté, non ayant la valeur d’ung denier, mais estoit né en double adultère*”, geciteerd uit Gachard, *Collection des voyages*, p. 468.

²² De poortersboeken van Brugge vermelden duidelijk dat hij in Brugge geboren is. SAB, poortersboeken, register 1479-1496, folio 18v: “*Jeronimus Lauwerin f. Bavens, gheboren in Brugge cocht zijn poorterscep omme poortersneringhe te doene binder voorseide stede*” (25 februari 1482).

²³ Haemers en Soens, ‘Lauwerein Jeronimus’, kolom 585. Volgens Buylaert zou Lauwerein hertrouwd zijn met Elisabeth van Roye in plaats van Marie Strabant, maar hiervan vonden we geen bronnen terug die dit kunnen bevestigen. F. Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel (ca. 1350-ca. 1500)*, Gent, 2011, p. 416.

²⁴ T. Soens, *Spade in de dijk*, p. 227.

²⁵ Buylaert behandelt de sociale promotie van de familie le Fevere in zijn doctoraatsverhandeling: F. Buylaert, *Eeuwen van ambitie. Edelen, steden en sociale mobiliteit in laatmiddeleeuws Vlaanderen*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Gent, 2008, pp. 400-408.

maakte bij de Brugse bevolking. In 1488 betaalde hij hiervoor de rekening. Dat jaar kwamen de Vlaamse steden in opstand tegen hun landsheer, de autocratische Maximiliaan van Oostenrijk.²⁶ Te Brugge werden verschillende Habsburgs gezinde ambtenaren ter verantwoording geroepen en gearresteerd. Op de zwarte lijst bevonden zich onder andere Lauwerein, Le Fevere en Lanchals. Ook Mathys Peyaert, die op dat moment kennelijk te Brugge was, werd op 5 maart 1488 gearresteerd en uitgeleverd aan Gent. In de bloedige dagen die daarop volgden, werden Peyaert en Lanchals publiekelijk terecht gesteld. Lauwerein ontkwam aan de scherprechter, maar werd uit al zijn functies ontzet.²⁷

Na dit dieptepunt lijkt zijn carrière een vlucht te hebben genomen. In 1489 werd hij immers opnieuw benoemd tot ontvanger van het Brugse Vrije. Deze functie zou hij tot 1498 onafgebroken behouden.²⁸ Vanaf 1497 was hij eveneens actief als grafelijk ontvanger van Sluis, wat hem de feitelijke controle over de douane en tolrechten op de vaarroute naar Brugge opleverde.²⁹ Het jaar daarop vervulde hij het gebruikelijke ambtscircuit door zijn benoeming tot algemeen-ontvanger van de beden van Vlaanderen.

In 1499 streefde hij zijn leermeester Le Fevere echter voorbij. Dat jaar werd voor Lauwerein immers de functie van tesorier-generaal van domeinen en financiën in het leven geroepen, waardoor hij *de facto* de top van zijn carrière had bereikt.³⁰

Zijn trouw aan de hertog werd de jaren na de opstand dus ruimschoots beloond. In 1501 verhief Filips de Schone Lauwerein dan ook in de adelstand.³¹ Dat dit enig scepticisme opwekte binnen de entourage van de hertog is begrijpelijk. Het hoger aangehaalde 16de eeuwse anoniem opiniestuk over de carrière van Lauwerein noemde zijn promotie een gevolg van machinaties aan het hof, waardoor hij steeds meer vat kon krijgen op de cenakels van de macht: “*Mais le bon Roy, ou par charmes ou par art dyabolicque, avoit tant mis de crédence au faulx desloyal advoultre (=Lauwerein) qu’il faisoit entièrement en tous ses pais ce que bon luy sembloit. sans que nul homme eust osé dire au contraire*”. Bovendien voelde Lauwerein zich in zijn handelingen geschraagd door een netwerk bestaande uit “*les plus infâmes, les plus inhabiles garçons, larrons et béliestres*”.³² Ludo Vandamme benaderde het discours van de kroniekschrijver met de nodige kritiek en stelde

²⁶ Haemers en Soens, ‘Lauwerein Jeronimus’, kolom 588.

²⁷ Vandamme, ‘Loyauteit of machtswellust’, p. 37-38.

²⁸ Haemers en Soens, ‘Lauwerein Jeronimus’, kolom 588.

²⁹ Soens, *Spade in de dijk*, p. 227.

³⁰ Haemers en Soens, ‘Lauwerein Jeronimus’, kolom 588.

³¹ Buylaert, *Repertorium van de Vlaamse adel*, pp. 14 en 416.

³² Beide citaten uit Gachard, *Collection des voyages*, p. 469.

dat de auteur tot op zekere hoogte de stem van een politieke factie vertegenwoordigde. Zonder nochtans deze factie te ontleden, schreef hij dat deze mannen het nepotisme van de *homines novi* hekelden.³³ Het is zeker zo dat Lauwerein zich in een interessant (patronage)netwerk bevond, waarin ongetwijfeld heel wat parvenu's cirkelden, maar tot op de dag van vandaag is amper onderzoek verricht naar hoe dit netwerk ook effectief invloed heeft uitgeoefend op zijn carrière. Een grondige, kritische revisie van zijn familiaal, vriendschappelijk en collegiaal netwerk is dan ook wenselijk. Een beknopt prosopografisch onderzoek naar dit netwerk zou dan nieuw inzichten kunnen bieden in de manier waarop Lauwerein zijn "sociaal kapitaal" heeft aangewend om zijn eigen ambities en die van anderen vorm te geven.³⁴

4. Polders en patronage

Om zijn verworven financieel en sociaal kapitaal enigszins veilig te stellen, investeerde Lauwerein in gronden om zo te kunnen profiteren van de voordelen die een (allodiale of feodale) heerlijkheid voorzag. Een heerlijkheid verhoogde immers niet alleen het aanzien van zijn eigenaar, maar voorzag ook in levensonderhoud door de heffing van belastingen. Op het toppunt van zijn carrière, in 1498, belegde Lauwerein dan ook voor het eerst in de inpoldering van Vlaanderen. Dit deed hij samen met de familie de Baenst en zijn leermeester, Roeland le Fevere.³⁵ In 1499 werd zo oude Sint-Christoffelpolder herwonnen op de zee. Later volgden nog de Jeronimuspolder (1501-1502), de Laureinenpolder (1503) en de Philippinepolder (1506).

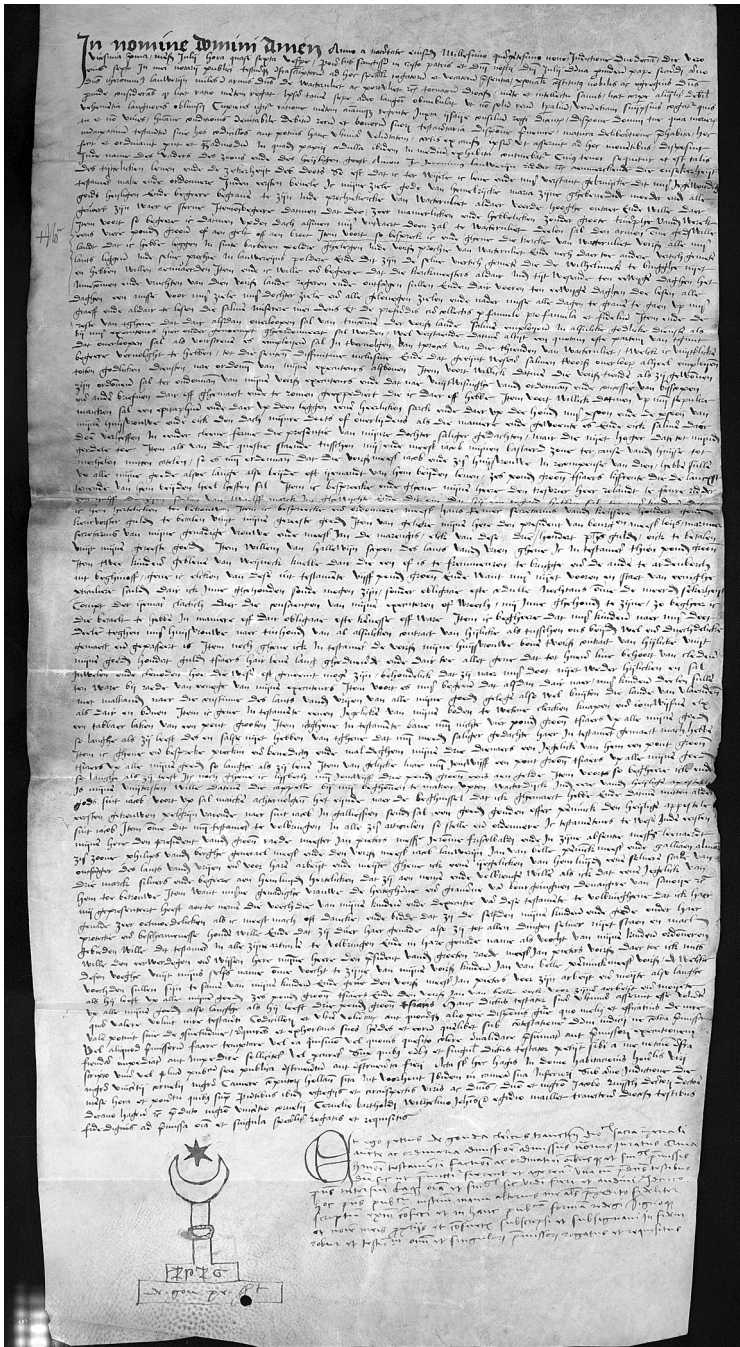
De naamgeving van deze polders was een bewuste en weloverwogen keuze. Het was de uitgelezen kans om zijn loyaliteit ten opzichte van zijn broodheren en de luister van zijn eigen naam te consolideren. Zijn trouw werd dan ook meermaals bedacht. In 1501, het jaar van zijn ridderslag, verkreeg Jeronimus Lauwerein van aartshertog Filips de Schone het recht om op de Sint-Christoffelpolder de heerlijkheid Watervliet te stichten. In 1504 verkreeg Watervliet stadsrechten en in 1507 werd hem het stichtingsoctrooi van de stad Philippine ver-

³³ L. Vandamme, 'Loyauteit of machtswellust', pp. 32-35.

³⁴ Voor een kritische revisie van het gebruik van sociaal kapitaal als onderzoeksparadigma binnen de geschiedwetenschap, zie J. Haemers, 'Protagonist of antiheld? Over sociaal kapitaal en geschiedenis', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2008, pp. 31-51.

³⁵ Wolters, *Receuil des lois, arrêtés, règlements, etc. concernant l'administration des eaux et poldres de la Flandre Orientale*, deel 2 ("Poldres et wateringues"), Gent, 1869, oorkonde 11.

Afbeelding 2: Testament van Jeronimus Lauwerein, bewaard in het Rijksarchief te Gent.

leend. In Zeeuws-Vlaanderen pachtte hij vanaf 1505 ook nog de heerlijkheid Poortvliet voor een “*cleynen prijsse*” van Filips de Schone.³⁶

Ten bate van zijn dochters bemachtigde hij in 1504 het recht twee heerlijkheden te stichten als achterlenen van Watervliet. Waterland schonk hij aan zijn oudste dochter Barbara, die echter kort na haar leenverhef overleed.³⁷ Waterdijk werd geschonken als huwelijksgevenk (*dos ex marito*) aan zijn tweede oudste dochter, Marie.³⁸ Deze gunst voorzag zijn dochters in financiële zelfstandigheid.

Het financieel voordeel aan deze enorme investeringen lag vervat in de rechten die gewoonlijk aan heerlijkheden werden verbonden. Zo toucheerde Lauwerein in 1503 het privilege tot het heffen van tienden in Watervliet en alle binnen twaalf jaar nog te bedijken polders.³⁹ Dit recht werd hem echter betwist door de voormalige tiendheffers, het kapittel Doornik en de Gentse Sint-Pietersabdij, waardoor hij tot bij de paus ging om dit privilege bevestigd te zien. Het nieuw vergaarde kapitaal werd *ad pios usus* (voor vrome doeleinden) geïnvesteerd in de bouw van de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk kerk te Watervliet. Tussen 1504 en 1509 werden op zijn rekest ook de fundamenten gelegd van de Sint-Jacobskerk te Waterdijk. De bouw van deze kerk werd echter nooit voltooid.⁴⁰

³⁶ A. Van Steensel, *Edelen in Zeeland. Macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving*, Hilversum, 2010, p. 119 en 196.

³⁷ In december 1504 wordt Marie Lauwerein al “*filie maisnée*” genoemd, wat er dus op duidt dat Barbara kort na haar eigen leenverhef in september 1504 is overleden. N. Dumalin, *De inventarisatie van het conglomeraatarchief Waterdijk, bewaard in het rijksarchief te Gent. Van de infeodatie in 1504 tot de bestuurlijke hervorming in 1795*, onuitgegeven masterthesis VUB, 2011, p. 73 (Bijlage A).

³⁸ Marie Lauwerein zou echter pas in 1509 huwen. Jeronimus Lauwerein trad van 1504 tot 1509 op als haar voogd in het bestuur van de heerlijkheid. Waterdijk zou uiteindelijk tot 1681 in handen blijven van haar nageslacht. Dumalin, *De inventarisatie van het conglomeraatarchief Waterdijk*, p. 12 en bijlage p. 75

³⁹ Wolters, *Receuil des lois, arrêtés, réglemens, etc.*, oorkonde 12. Dit tiendrecht werd herbevestigd in de stichtingsakte van Waterdijk. Dumalin, *De inventarisatie van het conglomeraatarchief Waterdijk*, p. 74: “[...] *or est-il que ledit suppliant pour obtenir de l'evêque d'Utrecht sous qui en spirituelle jurisdiction ledit poldre sy avant qu'il est dudit baillinage de Bouchoute s'extend la confirmation dedan que luy avons fait pour convertir ad pios usus les dismes d'icelluy [...]*”.

⁴⁰ Het recht tot de bouw van een kerk werd reeds vernoemd in de stichtingsakte van Waterdijk (RAG, Archief van de heer van Waterdijk, nr. 42.). Uit verschillende akten van latere datum blijkt dat de kerk nooit voltooid is geweest, maar dat de inwoners wel afwisten van het bestaan van de fundamenten (RAG, Archief van de schepenbank van Waterdijk, nr. 784). Tegenwoordig zijn de resten niet meer zichtbaar in het landschap en het is dan ook onduidelijk waar de funderingen ooit hebben gestaan. Aangezien de bewoningskern gelegen was rond de Graafjansdijk richting Boekhoute, moet de locatie vermoedelijk daar te vinden zijn.

5. Testament en graf

Het is opmerkelijk hoe Jeronimus Lauwerein bij de gratie van de aartshertogen zoveel voorrechten heeft kunnen verwerven. Elke nieuwe investering bracht voordelen en nieuwe kansen met zich mee. In de zomer van 1509 leek het tij zich echter te keren. Tijdens de avond van 21 juli 1509 dicteerde Lauwerein zijn testament aan Petrus de Gouda.⁴¹ Gezien de korte tijdspanne tussen de datering van de akte en zijn overlijden, mag met enige zekerheid worden gesteld dat hij door een ziekte werd gevelld. In de preambule wordt bovendien verwezen naar de *memento mori* van de profeet Jesaja: “*Dispone domui tue, quia morier[is] tu et no[n] vives*”.⁴² Lauwerein was zich dus wel bewust van zijn naderend levenseinde.

Het testament is geschreven op een vel perkament in het huis van Vincent Cornelis te Voorhout (Zuid-Holland). De getuigen kwamen allen uit Utrecht: Jacob Ruysch, deken van Den Haag, Vincent Cornelis, Cornelis Barthold, Wilhelmus Joannes en Egidius Maillet.⁴³ Dit perkament van Petrus de Gouda bevindt zich in het archief van de Raad van Vlaanderen. In het archief van Waterdijk werd een zestiende-eeuws kopie aangetroffen, dat op zijn beurt gebaseerd was op een niet nader gespecificeerd afschrift van notaris de Mares.⁴⁴ In het archief van de kerkfabriek van Watervliet zijn eveneens afschriften te vinden.⁴⁵

Zowel de preambule als de aanhef van de wilsbeschikking zijn vergelijkbaar met contemporaine testamente. De invoeging van de *invocatio* – de aanroeping van de Heilige Drievuldigheid – en de *commendatio animae* – het toevertrouwen van de ziel aan God en zijn Heiligen – waren een algemeen verspreid gebruik waarvan de wortels terug te leiden zijn tot de dertiende eeuw.⁴⁶ De *commendatio animae* gaf de onmiddellijke aanleiding tot de keuze van de laatste rustplaats: in

⁴¹ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383: “[...] *hora quasi sexta ves[per]e [...] in mei notarii publici test[is]umque infra scriptorum ad hoc specialiter rogatorum et vocatorum [...]*”. In de corroboratio staat nog te lezen “*Et ego Petrus de Gouda, clericus [...]*”.

⁴² Stel je huis op orde, want jij zal sterven en niet leven. Jesaja 38:1 en 2.Koningen 20:1.

⁴³ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383. In de corroboratio staat te lezen: “*Jacobo Ruysch, doctore et decano Hagensi [...] Vincentio Cornelij, Cornelio Bartholdi, Wilhelmo Johannis et Egidio Maillet, Traiectensis diocesis testibus*”.

⁴⁴ Origineel: RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383. Afschrift: RAG, Archief van de heer van Waterdijk, nr. 40: “*Collatione facta ad litteras originales et concordat pr[ae]sens [c]o[p]ia et erat signatum de Mares*”.

⁴⁵ Zie de inventaris van de kerkfabriek van Watervliet van de hand van Juul Verhelst, in: Archieven van de Oostvlaamse kerkfabrieken (oud regiem), deel II, ARA, Brussel 1969, p. 29, nr. 25. Devliegheer meldt nog een kopie in het stadsarchief van Brugge, dat echter in 1961 verloren is geraakt. L. Devliegheer, ‘Het graf van Hiëronymus Lauweryn te Watervliet’, Handelingen van het genootschap voor geschiedenis te Brugge, 98, 1961, voetnoot 1.

⁴⁶ Ch. Van Hout, *Religieuze schenkingen in Friese testamente (1501-1535): een methodologische verkenning van de mogelijkheden tot kwantitatieve analyse*, onuitgegeven masterthesis Universiteit Utrecht, 2007, p. 4; Chiffolleau, *La comptabilité de l'au-delà*, p. 77.

het centrum van de grond die hij op de zee had gewonnen, binnen de kerk die hij zelf had gesticht. Een meer symbolische herinneringsplaats (*lieu de mémoire*) was ondenkbaar geweest. Voor het hoogaltaar van de kerk van Watervliet wou hij verenigd worden met zijn tweede echtgenote, Marie Strabant, en zijn overleden dochter uit zijn eerste huwelijk, Barbara.⁴⁷ Barbara moest tussen hen in worden afgebeeld: “*in eender cleene forme die presentie van mijnre dochter saliger gedachten maer die nyet hoger dan tot mijnen gordele toe*”.⁴⁸ Wie vandaag de grafplaat bekijkt zal meteen opmerken dat enkel Jeronimus en zijn echtgenote in gisant zijn gebeiteld. Dit is omdat het huidig graf een reconstructie is van het oude, dat tijdens de Franse bezetting in 1794 werd vernietigd. In de negentiende eeuw ondernam de architect Roomsch-Blanchaert een poging om de gisanten te restaureren, zonder echter over een werktekening of model van het oude graf te beschikken. De opgegraven stukken werden losjes bijeen gepuzzeld en ontbrekende delen werden vrijelijk in gips gemouleerd, waardoor het graf mijlenver van het origineel staat.⁴⁹

Het graf zelf is tijdens de restauratie bovendien verplaatst van het koor naar de kooromgang. De locatie was nochtans een bewuste en duur betaalde keuze. Het hoogaltaar bood immers de mogelijkheid om tot in de eeuwigheid elke dag de mis bij te wonen. Op de koop toe zouden de kerkgangers dagelijks herinnerd worden aan zijn adellijke status en dus ook die van zijn nageslacht. Op zijn grafsteen lieten zijn nakomelingen dan ook uitdrukkelijk beitelten: “*Mher Jeronimus Lauwerin, rudder, heere van Watervliet, Poortvliet, raedt, hoefmeester ende tresorier generael [...] ende fondeur deser kercke die sterft den eersten ougste XV^CIX*”.⁵⁰

De kenmerken van zijn graf evenaren duidelijk deze van de praalgraven van de gevestigde adellijke families uit de late middeleeuwen. Daar Lauwerein niet kon bogen op een adellijke voorvader, zijn verwijzingen naar zijn voorgeslacht echter afwezig. Net als in het grafschrift van Pieter Lanchals wordt zijn vader niet genoemd en ontbreekt de gebruikelijke kwartierstaat in wapentekens.⁵¹ Zijn kin-

⁴⁷ Enkel zijn dochter wordt beschreven als overleden. Aangezien hij in 1509 één dochter had verloren én Jacoba Pedaert in de Sint-Janskerk te Gent (huidige Sint-Baafskathedraal) was begraven, gaat het hier dus zeker om het graf van Marie Strabant en Barbara Lauwerein. Voor een beschrijving van het graf van Peyaert, zie J. Gailliard, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse*, deel 1, Brugge, 1857, p. 363.

⁴⁸ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 19.

⁴⁹ Devliegheer, ‘Het graf van Hiëronymus Lauweryn’, pp. 100-105.

⁵⁰ RAG, Archief van de heer van Waterdijk, nr. 36. Barbara kreeg eveneens een inscriptie. Haar stiefmoeder kreeg er, hoewel daar plaats voor was voorzien, geen. Devliegheer, ‘Het graf van Hiëronymus Lauweryn’, p. 102.

⁵¹ Een beschrijving van het praalgraf van Pieter Lanchals is te vinden in het Handschrift de Hooghe, bewaard in de stedelijke bibliotheek van Brugge (manuscript 449, boekdeel I-II, p. 176). Het handschrift is digitaal raadpleegbaar via <www.historischebronnenbrugge.be>, laatst geraadpleegd op 26 december 2011.

deren daarentegen vermeldden zeer nadrukkelijk dat ze afstamden van Jeronimus om hun adellijke claims hard te maken. Zijn zonen Mark, Pieter en Karel Lauwerein werden op een rouwbord in de Sint-Donaaskathedraal te Brugge dan ook herdacht als de zonen van “*Hieronymi Laurini, equitis aurati, thesauri generalis cath. regis Philippi, Maximilianis caesari filii, illiusque aulae praefect, domini a Watervliet*”.⁵² Ook zijn latere nageslacht zal nog eeuwenlang de stamboom van de familie Lauwerein laten opklimmen tot hun symbolische stamvader, Jeronimus.⁵³

6. Vereffeningen en schenkingen

Aangezien een aantal van Lauwereins kinderen in 1509 nog minderjarig was, werden voor hen voogden aangesteld. Gewoonlijk waren de voogden familie van vaders en de moeders zijde. Bij ontstentenis van familie werden twee buitenstaanders aangeduid.⁵⁴ Uit dank voor zijn jarenlange en trouwe dienst had Margaretha van Oostenrijk voorgesteld om zelf voogd te worden over de weesjes van Lauwerein. Door haar waardigheid belet, stelde ze voor dat Jan Pieters en Jan van Belle in haar naam zouden optreden als voogd. Het is echter niet duidelijk of zij beiden verwant waren met zijn gezin. Jan van Belle begon zijn carrière in de jaren ‘90 als klerk van Jeronimus Lauwerein en huwde in 1504 met diens nichtje Agnes Boele.⁵⁵ Jan Pieters, voorzitter van de Grote Raad van Mechelen, was net als Lauwerein een *homo novus* in de Bourgondische elite en had belangen in Zeeuws-Vlaanderen.⁵⁶ Hoewel er met Pieters geen familiale banden bekend zijn, werd hij als voogd toch hoger geëerd. Voor “*zijn arbeijt ende moyte*” kreeg hij immers een rente van zes ponden te heffen op alle goederen van de erflater. Medevoogd van Belle kreeg slechts drie ponden.⁵⁷ De wetenschap dat in de jaren

⁵² Gailliard, *Bruges et le Franc*, deel 1, p. 363. Gailliard meent dat dit de grafplaat was van de gebroeders Lauwerein. Vermoedelijk betreft het hier echter een rouwbord. Een 17de eeuws handschrift vermeldt immers dat Mark Lauwerein bij zijn vader werd begraven. Devliegheer, ‘Het graf van Hiëronymus Lauweryn’, p. 102.

⁵³ Vandamme, ‘Loyauteit of machtswellust’, p. 38.

⁵⁴ M. Danneel, *Weduwen en wezen te Gent in de tweede helft van de vijftiende eeuw: determinanten van hun sociale positie*, Leuven, 1995, p. 220.

⁵⁵ Vriendelijke dank aan Toon de Meester om ons te wijzen op volgend renteboek: SAB, reeks 526 (rekeningen particulieren), nr. 10 (renteboek ontvanger Sluis): “*En naervolghendt es tghuent dat ic, Hanneken van Belle, ontfanen ende uutghegheven hebbe over ende uter name van Jeronimus Lauwerijn, raed mijns gheduchs heren ende zijn ontfanghere generael van de subv[entien] van Vlaenderen en van zijn domaine te Sluus, beghinnen den XVten dach van april a° XC IV voor Paeschen*”. Voor de relatie Agnes Boele en Jeronimus Lauwerein, zie Gailliard, *Bruges et le Franc*, deel 1, p. 361.

⁵⁶ Pieters was gehuwd binnen de Zeeuwse adel. Van Steensel, *Edelen in Zeeland*, p. 413 en 417.

⁵⁷ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 25.

1509-1510 een ongeschoolde arbeider slechts twee stuivers (4 gr.Vl.) per dag verdiende, en een metsersknecht drie stuivers (6 gr.Vl.), plaatst een dergelijke som meteen in zijn historische context. Voor drie ponden (720 gr.Vl.) moesten de arbeiders immers respectievelijk 180 en 120 werkdagen verrichten.⁵⁸

De afhandeling van de lopende financiën en de uitvoering van het testament werd toevertrouwd aan zes executeurs. Lauwerein, beducht voor valse schuldeisers, liet in zijn testament optekenen dat achterstallige gelden enkel uitbetaald mochten worden als een obligatie kon worden voorgelegd of als de financiële transactie algemeen bekend was.⁵⁹ Een gelijkaardig voorbehoud is terug te vinden in het testament van Pieter Lanchals.⁶⁰

Zeker drie van deze zes executeurs behoorden tot het familiale netwerk van Jeronimus Lauwerein, nl. Jacob Lauwerein, Jan van Belle en Filips van den Berghe. Van den Berghe was gehuwd met zijn schoonzus Catharina Peyaert en zetelde in de schepenbank van Brugge.⁶¹ Dat ook zijn buitenechtelijke zoon, Jacob Lauwerein, is opgenomen is enigszins opmerkelijk, daar uit hetzelfde testament blijkt dat hij met hem een geschil had over een lot onroerend goed te Mechelen.⁶² Zijn overige kinderen worden niet bij naam genoemd. Zoals hoger al aangehaald was dit ook niet noodzakelijk daar de erfenis geregeld werd door het gewoonterecht en leenrecht. Lauwerein liet dit ook zeer nadrukkelijk optekenen in zijn testament.⁶³

In het testament wordt ook nog een andere familielid met naam en toenaam vernoemd, nl. zijn nicht Babe. Zij verkreeg een jaarlijkse toelage van vier ponden, als ze zou afzien van de erfenis van Lauwereins moeder.⁶⁴ Het is jammer dat de bloedverwantschap niet nader gespecificeerd is, aangezien er geen gegevens bekend zijn over de familie van zijn moeder. Er werd ook een clause opgenomen waarbij zijn tweede echtgenote, Marie Strabant, jaarlijks honderd ponden zou krijgen – bovenop haar rechten bij huwelijkscontract – onder voorbehoud dat ze niet zou hertrouwen zonder de formele toestemming van de executeurs.⁶⁵

⁵⁸ Het zomerloon van de ongeschoolde arbeider werd gehaald uit E. Scholliers, 'Lonen te Brugge en in het Brugse Vrije, XVe-XVIIe eeuw', in: Verlinden (red.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, deel 2, Brugge, 1965, p. 118. Het zomerloon van de metsersknecht werd gehaald uit E. Scholliers, 'Le pouvoir d'achat', in: *Album C. Verlinden*, Gent, 1975, p. 313.

⁵⁹ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 14.

⁶⁰ Gailliard, *Inscriptions funéraires*, p. 277.

⁶¹ Gailliard, *Bruges et le Franc*, deel 1, p. 352.

⁶² RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 9. Jacob was de zoon van Isabeau Laroy, gewettigd in 1509. Vandamme, *Loyauteit of machtswellust*, p. 39.

⁶³ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 17.

⁶⁴ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 19.

⁶⁵ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 16.

Een dergelijke bepaling kwam wel vaker voor en had enkel de bescherming van de erfrechten van de kinderen tot doel.⁶⁶

Algemeen beschouwd kunnen de schenkingen van Lauwerein opgedeeld worden in de jaarlijkse en de eenmalige verrichtingen. Naast de genoemde familieleden kregen ook vier bedienden een jaarlijkse toelage toegekend.⁶⁷ Dit financieel voordeel bond hen voor het leven aan de familie Lauwerein, waardoor Jeronimus zeker was van de goede zorgen voor zijn nageslacht.⁶⁸ De overige schenkingen waren eenmalig en werden verricht onder collega's en vrienden uit de financiële sector en uit het bestuur van Brugge en het Brugse Vrije. Hiervan kwam de voornameste gift toe aan Roeland le Fevere, zijn bejaarde leermeester. Hij kreeg zes schalen van twaalf mark “*omdat hij een regard hebben sal tot mijn kinderen die ic hem hertelicken toe betrouwen*”.⁶⁹ Naast een puur collegiale band, bestond tussen beide heren dus ook een vriendschapsrelatie.

7. Investing in het hiernamaals en de herinnering

In de late middeleeuwen was het gebruikelijk dat de Bourgondische edelen zich lieten begraven met een luister evenredig aan hun rang en stand. Pieter Bladelin voorzag bij testament in de regeling van de aflegging, het vervoer en de bijzetting van zijn lichaam. Nieuwe zwarte kledij werd voorzien voor de rouwstoet en ter versiering van de kerk werden zwarte ruwe doeken en kaarsen voorzien.⁷⁰ Ook Pieter Lanchals voorzag in gelijke bewoordingen zijn eigen uitvaart.⁷¹ De uitgekiende zorg voor de laatste *rite de passage* is niet terug te vinden in het testament van Jeronimus Lauwerein. De details van de dienst werden weggelaten uit het testament en werden beperkt tot de wens om begraven te worden naar de gewoonten van de tijd, zij het “*zonder groote triumphe van den werelt*”. Bijzonderheden betreffende de ceremonie zullen vermoedelijk enkel besproken zijn met familie en vrienden. De locatie van de mis en de funeraire rites die hebben plaatsgevonden tussen zijn overlijden en zijn bijzetting, blijven dus onbekend.⁷²

⁶⁶ Zo bv. stelde Pieter Lanchals dat zijn vrouw zou mogen blijven wonen in zijn huis, zolang zij niet zou hertrouwen. Gailliard, *Inscriptions funéraires*, p. 275 en 276.

⁶⁷ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 18-22.

⁶⁸ Boone, ‘Un grand commis de l’Etat’, voetnoot 86.

⁶⁹ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 10.

⁷⁰ Verschelde, ‘Testament original de Pierre Bladelin’, p. 11-19.

⁷¹ Gailliard, *Inscriptions funéraires*, p. 274-275.

⁷² RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 2.

Afbeelding 3: Gebedsnoot van Marie Lauwerein en Jan van Bergen, ter ere van hun huwelijk in 1509. Binnen de noot werden onder meer hun wapenschilden en de biddende sint Jeronimus afgebeeld.

British Museum, WB.239.

Opvallend bij dit alles zijn de sommen die besteed zouden worden voor de redding van zijn ziel uit het vagevuur. De dominicaan Jacob van Voragine (†1298) wijdde in zijn hagiografische *Legenda Aurea* een hoofdstuk aan de herdenking van de overledenen. Hierin stelde hij dat naast het bidden van de gelovige gemeenschap, het vasten en het schenken van aalmoezen, het vieren van de eucharistie het meest verspreide *viaticum* zou zijn.⁷³ Behalve het vasten vinden

⁷³ W. Ryan, *The golden legends. Readings on the Saints*, Princeton, 1995, p. 280-290. Chiffolleau, *La comptabilité de l'au-delà*, p. 323.

we in de Lauwereins testament al deze methodes terug. Zo regelde hij een kapelanij voor zijn eigen ziel en die van zijn dochter Barbara. Op hun graf zou elke dag een *miserere* en een *de profundis* moeten worden gelezen. Ter bekostiging van deze enorme investering schonk hij al zijn landerijen in de Sint-Barbarapolder en veertig gemeten (17,6 hectare) land in de Laureinenpolder aan de kerk van Watervliet.⁷⁴

In schril contrast hiermee staan de aalmoezen die moesten worden bedeed. Lauwerein trok hiervoor slechts een eenmalige som van 4 lb.Vl. of 960 gr.Vl. uit, die moest worden aangeboden in geld of in brood. Een dergelijke som is bijzonder weinig in verhouding tot de schenkingen van Lanchals (20 lb.Vl.) en Bladelin (30 lb.Vl.).⁷⁵ Het was nochtans de uitgelezen manier om het eigen vermogen en de eigen piëteit te benadrukken.⁷⁶ *In articulo mortis* vroeg Lauwerein ook om in zijn naam een pelgrimage naar de Sint-Jacobskathedraal te Compostella te volbrengen. De eerstvolgende pelgrim moest er een “*een goeden gouden offer peninck*” kopen om zo de gunsten van de apostel Jacob af te smeken.⁷⁷ De bouw van de Sint-Jacobskerk te Waterdijk zal zeker een rol hebben gespeeld in deze bepaling.

Lauwereins investeringen in het hiernamaals werden tijdens de achttiende eeuw betwist door zijn nageslacht. Joseph Dammarin, heer van Wulpen, probeerde rond 1760 zijn hand te leggen op de royale schenkingen die zijn voorvader “*door de miltheijt*” had verricht aan de kerk van Watervliet. Hij argumenteerde dat hij als verarmde afstammeling van de stichter van de kerk recht had op een alimentatie. Uiteindelijk, schermend met het testament als rechtsdocument, en na voorspraak van de auditteurs van Lauwereins fundatie, werden Dammarin en zijn kinderen een jaarlijkse rente van 4 lb.Vl. toebedeeld.⁷⁸

---

⁷⁴ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 4. P. Vandewalle, *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*, Gent, 1984, p. 50.

⁷⁵ Verschelde, ‘Testament original de Pierre Bladelin’, p. 18; Gailliard, *Inscriptions funéraires*, p. 274.

⁷⁶ Chiffolleau spreekt in dit geval over armen als “symbolische bemiddelaars” die de overgang van het aardse leven naar het hiernamaals vergemakkelijkten. Chiffolleau, *La comptabilité de l’au-delà*, p. 305.

⁷⁷ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 33 383, item 23.

⁷⁸ De auditteurs waren zijn verre neef Jan Joseph Veranneman, heer van Watervliet, en Joannes Robertus Caïmo, bisschop van Brugge en kanselier van Vlaanderen. RAG, Archief van de heer van Waterdijk, nr. 36 (Inventaris Dumalin).

8. Eindbeschouwing

Lauwerein overleed twee weken na de opstelling van zijn testament in Den Haag. Na zijn dood was al gauw duidelijk dat hij bij leven te grote (financiële) risico's had genomen. Zijn investeringen rendeerden niet altijd even gemakkelijk en zijn heerlijke rechten werden ook na zijn dood betwist. Zijn kinderen erfden dus een grote verantwoordelijkheid. Jeronimus Lauwerein voorzag echter bij testament in de besteding van zijn eigen netwerk, in de hoop dat het zijn kinderen ten goede zou komen. Alles wijst erop dat zijn nazaten wel beseften aan wie zij hun sociale status te danken hadden. Zo klimmen de aangetroffen genealogieën van de adellijke geslachten maar op tot de adellijke stamvader, Jeronimus Lauwerein. Een 17de eeuwse handschrift toont overigens aan dat zijn praalgraf als adellijk familiegraf werd gebruikt.⁷⁹

Blijft nog de vraag of de effecten van zijn symbolische investeringen in zijn nagedachtenis ook verder reikten dan de eigen familie. Daar zijn nazaten de polderheerlijkheden bewesten de Schelde zijn blijven domineren, is zijn naam toponymisch blijven doorleven in die regio. Ook te Brugge zijn toponymische sporen van zijn aanwezigheid merkbaar.⁸⁰ Zijn enorme investeringen in de bouw van de kerk van Watervliet hebben eveneens hun doel niet gemist. Over de eeuwen heen is de kerk uitgegroeid tot de “*belle, grande et somptueuse*” tempel, die vandaag aangeprezen wordt als de “*kathedraal van het Noorden*”.⁸¹ In 1794 werd de kerk onder handen genomen door revolutionaire krachten die alle sporen van de “oude macht” wilden uitwissen. Het praalgraf van Jeronimus Lauwerein werd daarbij tot op de grond afgebroken. Hoewel de povere restauratie zeker afbreuk doet aan het origineel, blijft een nieuwe restauratie onmogelijk zolang er geen tekeningen van het oorspronkelijke graf opduiken.⁸²

⁷⁹ Het praalgraf was nog zeker tot in 1630 in gebruik als begraafplaats van zijn nazaten. Zie Devliegheer, ‘Het graf van Hiëronymus Lauweryn’, pp. 102-103.

⁸⁰ In de Gouden-Handstraat te Brugge stond een huis die “Hof van Watervliet” heette. Was dit de Brugse residentie van Jeronimus Lauwerein? In 1541 kocht Matthias Lauwerein, zoon van Jeronimus, het Sint-Jorishof in de Oude Burgstraat. Niet veel later werd dit huis eveneens “Hof van Watervliet” genoemd. J. D’hondt (red.), *Zeven eeuwen stadsgeschiedenis in een huis. Bewonings- en bouwgeschiedenis van het huis Gouden-Handstraat 21 in Brugge*, Brugge (Leven in oude huizen, nr. 6), 2007, p. 7; S. Vandenberghe (red.), *Het hof van Watervliet in de Oud Burg te Brugge*, Brugge, 1983, p. 14.

⁸¹ De lokale bevolking, toeristische gidsen en websites prijzen de kerk aan als de “*kathedraal van het Noorden*”. In 2004 schreef journalist Laurens De Keyzer hierover nog een ludiek essay: L. De Keyzer, *Kleine atlas van troost. 13 plaatsen in België om er weer tegen aan te kunnen*, Tielt, 2004, pp. 94-100.

⁸² Devliegheer, ‘Het graf van Hiëronymus Lauweryn’, pp. 103-105. In het archief van de heer van Waterdijk is wel een ruwe schets van het verhoog van het graf te vinden. Hierop is duidelijk te zien dat vooraan en achteraan het graf het wapenteken van een man waren aangebracht. Op de lange zijden was het wapenteken van een vrouw aangebracht. RAG, Archief van de heer van Waterdijk, nr. 36 (inventaris Dumalin).

Schema: Analyse van de schenkingen van Jeronimus Lauwerein bij testament

Begunstigde	Funtie/verwantschap	Schenking	Duur	Omrekening in gr.VI.
Alvarez Galliaen	Algemeen ontvanger Brugse Vrije	Selveren scale 3 marck	eens	1440 gr.VI. ⁸³
Babe	Nicht	4 lb. VI.	jaarlijks	960 gr.VI.
De Marengis Jan		300 Philipsgulden	eens	15000 gr.VI.
Dienstboden en -meisjes	Personeel	1 lb.VI.	eens	Aantal personen niet gespecificeerd
Friscolbaldi Jeromme of Leenaerdt	Bankiersfamilie	Selveren scale 3 marck	eens	1440 gr.VI.
Knebbe Winnocs dochters	Oud schepen Brugse Vrije	5 lb.VI. elk	eens	1200 gr.VI. elk
Lauwerein Jacob en echtgenote	Zoon	6 lb.VI. Selveren scale 3 marck	jaarlijks eens	1440 gr.VI.1440 gr.VI.
le Fevere Roeland	Oud algemeen-ontvanger Brugse Vrije	6 schaelen 12 marck	eens	(indien zilver) 35000 gr.VI. ⁸⁴
Lijsbeth	Dienstmeid	3 lb.VI.	eens	720 gr.VI.
Lucie	Dienstmeid	1 lb.VI.	jaarlijks	240 gr.VI.
Marmier Louis	Secretaris Margaretha van Oostenrijk	300 Philipsgulden	eens	15000 gr.VI.
Pierking, Benedictus en Maldeghem	Dienstknechten	1 lb.VI. elk	jaarlijks	240 gr.VI. elk
Pieters Jan	Voorzitter Grote Raad Mechelen	Selveren scale 3 marck6lb.VI.	eens jaarlijks	1440 gr.VI.1440 gr.VI.
Remer Hans	Secretaris Maximiliaan van Oostenrijk	100 Keurvorst gulden	eens	Niet teruggevonden
Strabant Maria	Echtgenote	100 lb.VI.	jaarlijks	24000 gr.VI.
Van Belle Jan	Penningmeester van Maximiliaan van Oostenrijk Schoonbroer	Selveren scale 3 marck 6 lb.VI.	eens jaarlijks	1440 gr.VI.1440 gr.VI.
Van den Berghe Filips	Schepen van Brugge-Schoonbroer	Selveren scale 3 marck	eens	1440 gr.VI.
Van Hallewijn Willem	Schepen van het Brugse Vrije	10 lb.VI.	eens	2400 gr.VI.

⁸³ 1 mark = 244, 7529 gram. De zilverkoers tussen 1500-1520 stelde 119,1 gram zilver ten opzichte van 1 lb.VI. Omgerekend woog 3 mark zilver 732,4258 gram en kostte ongeveer 6 lb.VI. Zie: Vandewalle, *Oude maten, gewichten en munstelsels*, p. 68; E. Aerts en H. Van der Wee, *Vlaams-Brabantse munstatistieken (1330-1506)*, Leuven, 1980, deel 1, p. 5.

⁸⁴ Aangenomen dat het om zilveren schalen zou gaan, kan men aan de hand van vorige som verder rekenen. 12 mark = 2929,7032 gram of ongeveer 24,5986 lb.VI. Zes dergelijke schalen geven een minimum schatting van 35000 gr.VI.

Bijlage: uitgave van het testament van Jeronimus Lauwerein

In de name des Vaders, des Zoons ende des Heyligen Geest, amen.

Ic, Jeronimus Lauweryn, ridder, etc., aenmerckende die onsekerheijt des tijtlicken leven ende de zekerheyt des doots, so est dat ic terwile ic leve ende mijn verstant gebruycke, dit mijn jeghenwoirdigh testament make ende ordonnere:

- [1] In den eersten bevele ic mijne ziele Gode van hemelrijcke Maria zijne gehebenedide moeder ende alle Goids⁸⁵ heyligen ende begeere begraven te zijn in de prochiekercke van Waetervliet aldaer voor de hooghe outaer ende wille daer ghevoert zijn waer ic sterve.
- [2] Item ende begeere dat men dat doe zeer manierlicken ende hebbelicken zonder groote triumphe van den werelt.
- [3] Item so begeere ic dat men up den dach als men mijn uutvaert doen zal te Waetervliet deelen sal den armen omme Gods wille eens viere ponden grooten of aen gelt off aen broot.⁸⁶
- [4] Item voort so bespreck ic ende gheve die kercke van Waetervliet voirseit alle mijn landt dat ic hebbe liggen in Sinte-Barberen poldre ghelegen in de voirseide prochie van Waetervliet ende noch dat daertoe andere vertich gemeten lants liggende in deselve prochie in Lauweryns poldere ende dit zijn deselve viertich gemeten die de Wilhelmieten te Brugghe nijet en hebben willen aenvaerden.
- [5] Item ende ic wille ende begeere dat die kerckmeesters aldair in der tijt wesende ten eewijgen daghen het innecommen ende vruchten van dien voirseide lande regeren ende ontfangen sullen ende daer vooren ten eewijgen daghen doe lesen alle daghen een misse voor mijn ziele, mijn dochter ziele ende alle gelovegen zielen, ende na der misse alle dagen te grave te gaen up mijn graeff ende aldair te lesen die salmen *miserere mei deus et profundis cum collectis pro famulo pro famula et fidelium*.
- [6] Item ende de reste van tghone dat dair alsdan overloopen sal van tincommen der voirseide lande sal men employeren in alsulcke godlicke diensten als bij mijn executeurs hieronder ghenoept gheordonneert sal worden, wel verstaende dat men altijd een quotam ofte partem van tgunt dat over-

---

⁸⁵ Sic.

⁸⁶ In de kantlijn een accolade van punt 4 tot en met punt 7 staat een afkortingsteken dat als "tsiaers" zou kunnen worden getranscribeerd.

loopen sal als voirscreven es employeren sal in tvervolgen van tproces van die thienden van Waetervliet, twelck ic uuijterlicke begeere vervolght te hebben, tot die sententie diffinitive inclusive. Ende dat geeijnt wesens sal men tvoorseide overloop alheel employeren totten godlicken diensten nae ordonnantie van mijns executeurs als boven.

- [7] Item voort will ick dat men die voirseiden tiende, als zij gewonnen zijn, ordonneren sal ter ordonnantie van mijnen voirseiden executeurs ende dat nae uuytwisinghe van de ordonnantie ende concessie van bisscopen ende andere briefven dair off ghemaect ende te Romen geexpediert die ic daer off hebbe.
- [8] Item voort will ick dat men up mijn sepulcre maicken sal een epitaphium ende daerup doen leggen sal eenen heerlicken sarck ende daerup doen houwen mijn persoon ende de persoon mijne huysvrouwe ende oick den dach mijnre doots of overlijdens als die maniere ende gewoente es; Ende oick sal men daer doen verheffen in eender cleene forme die presentie van mijnre dochter saliger gedachten maer die nyet hoger dan tot mijnder gordele toe.
- [9] Item als van die questie staende tusschen mij ende meester Jacob, mijnen bastaerdzone, ter cause van de huuse tot Mechelen mitten catelen so es mijn ordonnantie dat die voorseide meester Jacob ende zijn huysvrouwe, in recompensie van dien hebben sullen up alle mijne goede alsoo lange alse beijde oft ijemandt van hem beijden leven, zes ponden grooten tsiaers lijfrente die de lanxst levende van hem beijden heel heffen sal.
- [10] Item ic bespreecke ende gheve mijne heere den tresorier heer Rolandt le Fevre, ridder, een halff dousin schaelen van twaelf marck int ghewychte ende dit omdat hij een regard hebben sal tot mijn kinderen die ic hem herelicken toe betrouwen.
- [11] Item ic bespreecke ende ordonnere meester Hans Remer, secretarius vanden kejsere, hondert gouden keurvorster gulden te betalen uuyt mijnen gereeste goede.
- [12] Item van gelicke mijnen heere den president van Bourgondiën meester Louis Marmier, secretarius van mijne genadige vrouwe ende meester Jan de Marengis, elck van dese driehondert philipsgulden, oick te betalen uuyt mijns gereeste goede.⁸⁷
- [13] Item Willem van Hallewijn, scepens des Lants van den Vrien, gheve ic in testament thien ponden grooten.

---

⁸⁷ Wordt niet vermeld in afschrift RAG, Archief van de heer van Waterdijk (1504-1795), nr. 40.

- [14] Item twee kinderen gebleven van Weijnock Knebbe daer die een of is te fremineuren te Brugge ende de andere te Ardenboch int Beghinoff, geve ic elcken van desen uit testamente vijff ponden grooten. Ende want mij nijet vooren en staet van eenighe particulier schulden dair ick inne ghehouden soude mogen zijn, sonder obligatie ofte cedulle nochtans omme te meerder sekerheyt compt der yemant clactich daer die conscientien van mijne, executeuren of wroech mij inne ghehouden te zijne, zo begheer ic die betaelt te hebben in maniere off daer obligacie ofte kennesse off ware.
- [15] Item ic begheere dat mijn kinderen naer mijn doot deelen teghen mijn huysvrouwe naer tinhouden van al alsulcken contract van hylicke als tuschen ons beyden wel ende duechdelicke gemaect ende gepasseert is.
- [16] Item noch gheve ick in testament te voirseide mijne huysvrouwe boven tvoirseide contract van hylicke uuyt mijnen goede hondert gulden tsiaers hair leven lanck gheduerende ende dairtoe allet gheve dat thaere live behoort van clederen, juwelen ende clenoden hoe die wese oft genoemt moge zijn; behoudelick dat zij naer mijn doot nijet weder hylicken en sal ten waer bij raede van eeneghe van mijnen executeurs.
- [17] Item voort es mijn begeere dat als dan daer naer mijn kinderen deelen sulen met malkandere naer die coustume des Lants van den Vrijen van alle mijnen goederen gelegen also wel buyten die lande van Vlaenderen als dair en binnen.
- [18] Item ic geve in testamente eenen jegelicken van mijnen boden, te wetene clercken, knapene ende ioncwijfven elx een tabbaer laken van een pont grooten.
- [19] Item ick gheve in testamente Babe, mijnen nichte, vier ponden grooten tsiaers up alle mijnen goederen so langhe als zij leeft; des en sal se nijet hebben van tghene dat mijnen moeder saliger gedachte haer in testamente gemaect mach hebben.
- [20] Item ic gheve ende bespreke Pierking ende Benedictus ende Maldeghem, mijnen drie dienaers, een jegelick van hem een pont grooten tsiaers up alle mijnen goederen so langhe als zij leven.
- [21] Item van gelijcke Lucie, mijnen joncwijff, een pont grooten tsiaers up alle mijnen goederen so langhe als zij leeft.
- [22] Item noch gheve ic Lijsbeth, mijnen joncwijff, drie ponden grooten eens aen gelde.
- [23] Item voorts so begheere ick ende is mijnen uuytersten wille dat men die cappelle bij mij begonnen te maken up ten Waeterdijck in den eere van den heylighen apostelle Gods sint Jacob voort up sal maicken achtervolgen-

de het eynde naer de beghinssel dat ick ghemaect hebbe ende dat men metten aldereersten getrouwen pelgrijn varende naer sint Jacob in Galliessien senden sal een goeden gouden offer penninck den heylighen appostelesint-Jacob.

[24] Item omme dit mijn testament te volbringen in alle zijns articulen so stelle ende ordonnere ic testamenteurs te wesene in den eersten mijnen here den president van de grooten raede meester Jan Pieters, messire Jeromme Friscolbaldi ende in zijne absentie messire Leenaardt, zijnen zoone, Philips van den Berghe, generael meester, ende den voirseide meester Jacob Lauwerijn, Jan van Belle, penninckmeester, ende Galliaen Alvarez, ontfanger des Lants van den Vrijen. Ende voor haren arbeit ende moiite gheve ick eenen ijeghelicken van hemlyuden eenen selveren scale van drie marck silvers ende begeere aen hemlyuden hertelicken dat zij aennemen ende volbrengen wille als ick dat eenen jegelick van hem toe betrouwe.

[25] Item want mijne genadighe vrouwe de hertoghinne ende gravinne van Bourgoingen douaigere van Savoije etc. ende mij gepresenteert heeft aen te nemene die voochdie van mijnen kinderen ende dexecutie van dese testamente te volbringhene dat ick haer genade zeer oetmoedelicken als ic meest mach oft dancke, ende bidde dat zij de selfden mijnen kinderen ende goede onder haer protectie ende beschermenesse houde wille ende dat zij duer haer genade also zij tot allen dingen selver nijet staen en mach gebieden wille dit testamente in alle zijne articulen ende in hare genade name als voocht van mijnen kinderen ordonneren wille den eerwerdegen ende wijzen here mijnen heere den president vanden grooten raede meester Jan Pieters voirseit daertoe ick mits desen voeghe uuyt mijnen selfs name omme voecht te zijne van mijnen voirseiden kinderen Jan van Belle, penninckmeester voirseit, de welcke voochden sullen sijn te samen van mijnen kinderen; Ende geve den voirseide meester Jan Pieters voor zijn arbeit ende moyte also langhe als hij leeft up alle mijnen goederen zes ponden grooten tsiaers ende den voirseide Jan van Belle oock voor zijnen aerbeyt ende moyete up alle mijnen goederen also langhe als hij leeft drie ponden grooten tsiaers.